

Α.

ΤΙ ΘΑ ΠΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Όταν περπατά κανείς στους δρόμους του Παρισιού ή της Λόντρας ή οποιασδήποτε πρωτεύουσας, οποιασδήποτε πολιτείας της Έβρώπης, άρπάξει τάφτι του λογιά λογιά κουβέντες από τὸ δεῖνα κι από τὸν τῆδε τὸ διαβίτη. Γυρίζει έπειτα σπῆτι του, ρίχνει μιὰ ματιά στὴ φημερίδα τῆς μέρας ἢ παίρνει ἕνα βιβλίο νὰ διαβάσῃ. Παρατηρᾷ τότες ἢ σωστότερα δὲν παρατηρᾷ, ἐπειδὴ στὰ συνηθισμένα, στὰ καθημερνὰ τὰ πράματα δὲ χ' ῥᾷ παρατήρηση, παρατηροῦμε τὸ λοιπὸν ἡμεῖς πὼς ἡ γλῶσσα τοῦ δρόμου καμιά διαφορὰ δὲ μᾶς φανερώνει μὲ τὴ γλῶσσα τῆς φημερίδας καὶ τοῦ βιβλίου. "Ιδιεὺς λέξεις. "Ιδιοὶ τύποι. Ἀκοῦμε περπατώντας ἀπὸ τοὺς διαβάτες νερό, κρασί, ψωμί, πατέρας, μητέρα. Βλέπουμε νερό, κρασί, ψωμί, πατέρας, μητέρα στὴ φημερίδα καθὼς καὶ στὸ βιβλίο, γιατί ἐδὼ στοὺς τόπους τοὺς πολιτισμένους, δὲν ἔχουνε τάντιστοιχα τὰ δικὰ μας, ὕδωρ, οἶνος, ψωμίον, ἄρτος, πατήρ καὶ μήτηρ. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ τοῦ ἔθνους.

Ἄν ἐξαίρεσουμε τὴν Ἀφρική, τὴν Ἀσία καὶ τὴν Τουρκία, τόπος δὲν εἶναι ὅπου νὰ ὑπάρχῃ τόσο παράξενη διγλωσσία ὅπως στὴν Ἑλλάδα μας.

Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται ἡ διγλωσσία μας ἀφτῇ; Θὰ τὸ ξετάσουμε ἁμέσως.

Νὰ πιάσουμε τὴν ὑπόθεση ἀπὸ ἄποψη γενική.

Πὼς γίνεται, πὼς μεταμορφίζεται μιὰ γλῶσσα;

Κουβεντιάζοντας

Τι ἐννοῦμε ὡστόσο μὲ κουβέντα,

Ἐννοῦμε πολλὴ ἅπλὰ πράματα.

Κουβεντιάζουμε ὁ καθένας μὲ τοὺς γονιούς μας, μὲ τὰ δέρφια μας ἢ μὲ τοὺς φίλους μας καὶ μὲ τὰ παιδιὰ μας, δηλαδὴ μὲ τὸ ἡλικιωμένους, μὲ συνομήλικους, μὲ μικρότερους. Κ' ἔτσι στάθηκε πάντα, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ φανταστοῦμε πὼς ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ πρὸ παλιά, τὰ ὀγύγια τὰ χρόνια ποὺ λέει ὁ λόγος, ὁ πατέρας μιλοῦσε τὴ γλῶσσα μας—τὴν ἑλληνική—τοῦ παιδιοῦ του, καὶ μὲ τέτιο τρόπο διασώθηκε ἴσια μὲ τίς δικές μας τίς μέρες ἡ ἑλληνική.

Κοντὰ στὸ νου πὼς ἄλλαξε. Ὅπου ὑπάρχουνε τόσο μιλητάδες—ἡλικιωμένοι, συνομήλικοι, ἀνήλικοι—ἄδύνατο ἢ μιλιὰ μας νὰ μὴν ἀλλάξῃ. Ἀλλάζει ἀπὸ πατέρα σὲ γιό.

Ἀφτὸ ἐγὼ τὸ κατάλαβα στὰ 1886, σ' ἕνα χωριὸ τῆς Χιός, ποὺ λέγεται Πυργί. Ἐμαθα ἐκεῖ καλὰ τὰ πυργούσικα. Μὲ φιλοξενοῦσε μιὰ τίμα φαμελιά, ἡ φαμελιά τοῦ Γιαννίρη. Βάζοντας τάφτι μου κι ὅλη μου τὴν προσοχή, παρα-

τήρησα κάτι ψιλές, ψιλούτσικες διαφοροῦλες στὴν προφορὰ τοῦ Χ ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα, ξετάζοντας τὸ πὼς λέγανε τὴ λέξη ψυχή, ὁ παππούς, ὁ γιός του καὶ τὸ ἐγγόνι του, ὁ Κώστας ποὺ εἶτανε τότες δεκατριῶ χρονῶ ἀγωγράκι.

Τὴν ἴδια τὴν ἐποχὴ ἔκανε ἀπαράλλαχτα τὴν ἴδια τὴν παρατήρηση, στὸ χωριὸ του, ἕνα χωριὸ τῆς νοτιοδυτικῆς παραθαλασσινῆς Γαλλίας, ὁ μεγάλος φίλος μου ὁ παπὰ Rousselet¹⁾. Τὸ βιβλίο του ἀφῆσε πάτημα τρανό.

Βέβαια πὼς πρὶν ἀπὸ τὸ σοφὸ μου φίλο καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ μικρὴ μου παρατηρησοῦλα²⁾ οἱ γλωσσολόγοι τὸ ὑποψιζόντανε πὼς κάτι τρέχει. Τώρα εἶναι πιά ἐπιστημονικὰ παραδεγμένο πὼς ἀλλάζει ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο, καὶ πὼς.

Ἡ ἀπόδειξή μας σίγουρη, ἀφοῦ ξαίρουμε κιόλας πὼς μιὰ γλῶσσα μιλημένη, ὅσο δὲ γράφεται, ὅσο δὲ διδάχεται σχολειό, τόσο ἐφκολώτερα τὴν ἀλλάζει ὁ καθένας. Ἐτσι τὸ συνηθίζουνε οἱ γλώσσες οἱ χωριανές, ποὺ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ μεταμορφώνουνε τὴ γραμματικὴ τους. Καὶ στὴν Κοινὴ μας ἀκόμη, ἐνῶ λέει ὅλος ὁ κόσμος ἀδέρφι, ἀδερφός, ἀδερφή, ἀξάδερφος, ἀξάδερφη, ἀδερφωσύνη, ἀδερφώνω, δερφίνι, ὁ δάσκαλος δὲν ἀφίνει τὸ παιδί νὰ πῇ ἄρφα ποὺ εἶναι φυσικό. Ἐμεῖς ὅμως, ἄρφα νὰ τὸ λέμε μιὰ καὶ τὸ θέλει ὁ κανόνας τῆς Νεοελληνικῆς.

Τὸν ἀκολουθοῦνε πολλὴ καλύτερα στὰ χωριά ὅπου ἡ ἐπίδραση τοῦ σχολειοῦ λιγώτερη, ἀφοῦ ὁ χωριανὸς τὴ γλῶσσα του μιλά. Γιὰ τοῦτο οἱ χωριανές οἱ γλώσσες εἶναι πολίτμες· χάρη σ' ἀφτὲς ἡ ἐπιστήμη βρίσκεται σὲ θέση νὰ καταλάβῃ πὼς ξετυλγούνται οἱ γλώσσες, πὼς ἀλλάζουνε ἀπὸ πατέρα σὲ γιό.

Προσπαθοῦμε ὡστόσο ἐδὼ, ἐκεῖνα ποὺ λέμε νὰ τἀποδείξουμε κιόλας, καὶ εἶναι δύσκολο ἀπὸ πρώτη ὄψη, νὰ μπῇ κανεὶς στὸ νόημα. Νὰ δοκιμάσουμε ὡστόσο νὰ ξεκαθαρίσουμε τὰ πράματα.

1) Les modifications phonétiques du langage, étudiées dans le patois d' une famille de Cellefrouin (Charente). Thèse présentée à la Faculté des Lettres de Paris par l' abbé Rousselot, Paris 1891, 80, 374 pages.

2) Etudes de philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec, 92e fascicule de la bibliothèque de l' Ecole des Hautes Etudes, Paris. 1892, 80 CCXI—377 p. Κοίταξε τὴ σελ. XXVII καὶ ἀκόλουθες. Ἡ ψυχή κόντεψε νὰ γίνη ψυ'ή, ψυή, ψή.

Διαβάζουμε άξαφνα στὸν Ὅμηρο:

Μῆνιν αἶεide θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος

Εἶναι, καθὼς ξαίρουμε, ὁ πρῶτος στίχος τῆς Ἰλιάδας. Μπορεῖ νὰ στιχουργήθηκε ἀφ' ὧς ἐφ' ἂν δὲ αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστό.

Δυὸ τρεῖς αἰῶνες κατόπι, στὸν πέμτο αἰῶνα, στὴν Ἀθήνα, δὲ σώζεται οὔτε λέξη, οὔτε τύπος ἀπὸ τὸν περιφημο τὸ στίχο· ἡ μῆνις πάει καλιὰ της, προβάλανε στὴ θέση της ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ πού ἔχουνε κιόλας παντάπασι ἄλλη σημασία, φτάνει κανεὶς νὰ ξετάση τὰ ἐτυμολογικά τους. Τὸ ἀεῖδω πάλι τὸ κάμανε ἤδω. Ἡ θεὰ λέγεται ἡ θεός.

Ἡ γενικὴ — εὖ ἔπεσε στὸ γιαλό· κάπου ἐκεῖ στὰ ἰωνικά της κύματα θὰ χάθηκε ὁ φίλος Ἀχιλλῆος· Πηλεΐδης καὶ Ἀχιλλεύς λέγονται τώρα οἱ δυὸ τους· κερδίσανε ἀκόμη καὶ τὸ ἄρθρο στὴν Ἀττικὴ πού στὸν Ὅμηρο δὲν τὸ βλέπουμε.

Λοιπὸν ὅλος ὁ στίχος μὲ τὸν ἀττικὸ τὸν κανόνα θὰ εἶτανε: τὴν ὀργὴν ἤδε, ὦ θεός, Πηλεΐδου Ἀχιλλέως.

Πῶς στάθηκε δυνατὸ νὰ φανερωθῇ στὴν ἴδια γλώσσα μιὰ τόσο ριζικὴ μεταβολή;

Τώρα θὰ τὸ διοῦμε.

Νὰ σᾶς δώσω νὰ τὸ καταλάβετε καὶ θὰ σᾶς διασκεδάση, ἀρκεῖ μάλιστα νὰ εἶσαι, ἀναγνώστη μου, στὸ χωριό σου. Μὰ καὶ στὴ χώρα, πῆγαινε ρῶτα ὅποιον θέλεις, ἔτσι, γιὰ τὸ χάξι, πῶς θὰ σοῦ προφέρῃ ἄξαφνα τὴ λέξη κόςμος.

Θὰ σοῦ ἀποκριθῇ ἀδίσταχτα πῶς τὴ λέει κ, ὅς, μ, ο, ς.

Κ' ἔχει ὁλότελα δίκιο γιὰ τοὺς ἥχους κ, ο, μ, καὶ τὸ τελικὸ τὸ ς, ὁλότελα ὅμως ἄδικο γιὰ τὸ σ τὸ μεσιανό.

Τὸ μεσιανὸ κανένας ς δὲ θὰ τὸ πῇ, παρὰ πάντα καὶ πάντα ζ, δηλαδὴ κόςμος.

Καὶ τί βγαίνει ἀπ' αὐτό; Βγαίνει πῶς δὲν ξαίρουμε πῶς μιλοῦμε ὁ καθένας.

Στὰ χωριά φαίνεται ἀκόμη ξαστερώτερα πόσο λίγο προσέχουμε στὴ μιλιὰ μας.

Εἶχα παρατηρήσει μιὰ μέρα στὸ Πυργὶ τῆς Χιός, πού ἀναφέραμε πρὶν ἀπάνω, τὴν προφορὰ κ ἄω ἀντὶς κ ἄτω. Γύρεβα νὰ βεβαιωθῶ. Ρώτησα πῆλιδες ἕναν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς. Τὸ ἀρνήθηκε ρητά, μάλιστα μὲ ἀγανάκτηση. Μισθὴ ὦρα κατόπι, στὴν κουβέντα, νὰ σου καὶ τοῦ ξεφύγει ἕνα κ ἄω.

Πῶς ἔγινε τὸ πράμα;

Ὁ χωρικός μου—καὶ τὸ ἤξαιρα—εἶτανε ταξιδημένος στὸ ρωμαῖκο. Ἡ ἐπίδραση τῆς ΚΟΙΝΗΣ, ὅχι τοῦ σχολειοῦ, τοῦ εἶχε μάθει τὸ κ ἄτω καὶ ξεμάθει τὸ κ ἄω, πού τοῦ ἐρχότανε τώρα σὰν ἀπίστευτο. Ἄμα ὅμως ξαναπατοῦσε σπῆτι του, ἡ φυσικὴ λαλιά του τὸν ξανακυρίεβε, χωρὶς νὰ τὸ χαμπαριστῇ.

Τέτια τὰ χαμπαρίζεται μονάχα ὁ γλωσσο-

λόγος, ἐπειδὴ τὰ πάγγελμά του εἶναι νὰ ξερεβνᾷ τοὺς νόμους τοὺς γλωσσικούς· ἀμέσως λοιπὸν εἶχα καταλάβει πῶς τὸ τ κι ἄλλα παρόμοια σύφωνα, σὰ βρίσκονται ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα, παραπέφτουνε κανονικά τους.

— — —

Ὅσα ξεδιαλίσταμε πρὶν ἀπάνω, δὲ μοιάζει νὰχουνε καμὶ σχέση μετὰ τὴν ὑπόθεσίν μας, μετὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀλλαγῆς. Ἐχουνε ὥστόσο σκέψη στενὴ.

Σὰν κουβεντιάζεις μετὰ γείτονα, φίλο ἢ ἐχθρό, ποῖος εἶναι ὁ σκοπός σου; Νὰ σὲ καταλάβῃ ὁ ἀντιμιλητής σου. Γιὰ νὰ σὲ καταλάβῃ ὅμως, ἀπαραίτητο νὰ μὴν τοῦ πῇ καμὶ λέξη πού νὰ τὸν ξαφνιάσῃ.

Ἄς ὑποθέσουμε πῶς πλαγιάζουνε ἀπὸψε δυὸ γνώριμοι, λέοντας ὁ καθένας τὸ κεφάλι κ ε φ ἄ λ ι. Τὸ πρῶτ' ἔμπνοῦνε κι ὁ ἕνας τὸ κ ε φ ἄ λ ι σοῦ τὸ λέει ἄξαφνα τ σ ε φ ἄ λ ι. Ὁ ἄλλος θὰ πιστέψῃ πῶς τρελίθηκε ὁ ἄθροπος. Ἐδὼ εἶναι ἡ διαφορὰ χοντρή, ὅχι ὅπως εἶναι στὴ λέξη κόςμος.

Γιὰ νὰ χωνέψῃ τὸ τ σ ε φ ἄ λ ι, χρεαίζεται νὰ μὴν τὸ παρατηρήσῃ, κάνε πῶς τοῦ εἶπε τ σ ε φ ἄ λ ι, παρὰ νὰ θαρρῇ πάντα πῶς κ ε φ ἄ λ ι τοῦ τὸ λέει.

Πῶς ὅμως εἶναι τέτοιο πράμα δυνατό;

— — —

Ἴδου πῶς.

Ἄς δοκιμάσουμε τώρα ἕνα μικρὸ παιγνιδάκι.

Ἄς προφέρουμε κ α, κ ε, τ σ ε, τὸ ἕνα κατόπι ἀπὸ τᾶλλο.

Μὲ τὸ κ α θὰρχίσουμε καὶ γιὰ νὰ καταλάβουμε καλὰ, θὰ ποῦμε τὸ κ σκέτο, θὰ ποῦμε τὸν ἥχο μονάχα, ὅχι τὸ ψηφί, ξεχωρίζοντάς το ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο α. Βλέπουμε τότες ἀμέσως μὲ τί τρόπο μορφώνεται τὸ κ.

Μορφώνεται ὅπως μπορεῖ νὰ τὸ παρατηρήσῃ στὴν ἴδια του τὴν κουβέντα ὁ ἀναγνώστης, κερτώνοντας τὸ κατόγλωσσό του πρὸς τὸν κάτω οὐρανίσκο, δηλαδὴ κοντὰ στὸ λάρυγγα.

Γιὰ τὸ κ τοῦ κ ε ὅμως, κερτώνουμε τὴ μέση τῆς γλώσσας μας πρὸς τὸ μεσιανὸ μας τὸν οὐρανίσκο.

Καὶ τώρα τὸ τ σ ε;

Τὸ τ σ ε θέλει σωστὸ πῆδημα· πρέπει νὰ κουμπήσουμε δυνατὰ τὸ ἀκρόγλωσσό μας πρὸς τὸ ἀπάνω δοντοστέφανο τῆς μπροστινῆς μας δοντοσειρᾶς.

Ἐκεῖνο πού τὸ εἶπαμε πῆδημα, πῆδημα ὥστόσο δὲν εἶναι. Καὶ δὲ εἶναι ὁ κόμπος. Λίγο λίγο τὸ κ ε καταστάλαξε στὸ τ σ ε. Πρέπει νὰ λογαριάσῃς μετὰ τὸ διίστημα πού βρίσκεται μετὰξὶ τοῦ μεσιανοῦ μας οὐρανίσκου καὶ τοῦ μπροστινοῦ μας δοντοστέφανου, νὰ τὸ λογαριάσουμε δηλαδὴ σὰ νὰ εἶχαμε ἀντὶς μέτρο μιὰ τριχούλα μαλλιῖ ἐνός μωροῦ. Τρεῖς τρεῖς προχώρησε τὸ μεσόγλωσσό μας, ὥσπου νὰ γίνῃ.

ἀκρόγλωσσο καὶ νὰ κολληθῇ στὸν ἀπάνω δοντοστέφανό μας.

Πῶς τὸ ξαίρουμε ἀφτό, θὰ ρωτᾶτε. Τὸ ξαίρουμε ἀπὸ τίς γλώσσες τίς χωριανές ἢ χωριολαλιές (patois). Κάθε χωριολαλιά συνηθίζει καὶ βαστᾷ ἕναν ἕνανε τοὺς διάφορους βαθμοὺς ἀπ' ὅπου πέρασε ἡ γλώσσα μας ἀπὸ τὸν ἕνα ποῦντο στὸν ἄλλον, ὅπου κατάντησε θεοφάνεο σὲ τέτοιον εἶδους ἀλλαγές ἀπὸ τίς βαθειές μελέτες ποὺ γινήκανε στὴ Γαλλία, γιὰ νὰ μῖς δεῖξουνε ἄξαφνα πῶς ἕνα λατινικὸ capitale μπόρρε, κίνημα κίνημα, νὰ γίνη chancier, χωρὶς ποτέ του νὰ ξαφνιαστῇ μήτε ὁ μιλητὴς μήτε ὁ ἀκουστής.

Ἔτσι κατασταλάζουμε στὸν ἀκόλουθο τὸν ὅρο, πῶς «οἱ γλώσσες ἀλλάζουने ἀπαράτηρητα καὶ ἀκατάπαυστα»⁽¹⁾

— — —

Ὁ Ρωμὸς ποὺ δὲν τοῦ λείπει μήτε ξυπνάδα μήτε μαργιολιά, ἐδῶ θὰ μὲ σταματήσῃ.

«Μᾶς εἶπες προτιότερα πῶς ἀπὸ τὸν Ὀμηρο ἴσια μὲ τοὺς Ἀττικούς, ἢ μῆνις ἔγινε ὁργή. Πῶς πέρασε ἀπαράτηρητη, ἀλλαγὴ τόσο μεγάλη;»

Ἀπαράτηρητη δὲν πέρασε· εἴτανε μάλιστα, γιὰ νὰ γίνη, ἀνάγκη νὰ παρατηρηθῇ!

Ὡς τώρα μιλήσαμε γιὰ φυσικὰς ἀλλαγές, ἀλλαγές στοὺς ἥχους. Ἀμα τὸ ζήτημα γιὰ λέξεις, ἀνοίγει ἄλλος λογορισμός.

Κάθε λέξη ἔχει δική της σημασία. Ἡ σημασία πάλε τῆς λέξης ἐκφράζει μιὰν ἀντίληψή μας τοῦ ὁξώκοσμου, δηλαδὴ τοῦ κόσμου ποὺ βλέπουμε τὰ μάτια μας, ἢ τοῦ ἐσώκοσμου, δηλαδὴ τοῦ κόσμου ποὺ βλέπουμε τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας.

Φυσικά, ἡ ἀντίληψη ἀφτῇ ἀλλάζει μὲ τὰ χρόνια· μαζί της ἀλλάζει καὶ ἡ λέξη.

Πρῶτα ἢ μῆνις σήμαινε, τὸ κάτω κάτω, πείσμα, ὅπως νομίζω καὶ τὸ ξήγησα στὴν Ἀπολογία μου (σελ. 32). Ἡ ὁργὴ πάλε σήμαινε ταραχή, ὁ θυμὸς φύσημα. Θὰ εἴτανε περιέργο, θάξιζε κίολας γιὰ τὰ ψυχολογικὰ τοῦ Ρωμοῦ, νὰ μελετοῦσε κανεὶς, ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα ἴσια μὲ τὰ χρόνια μας, τοὺς διάφορους ὅρους ποὺ βγάλαμε στὴ μέση, γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ θυμὸ καὶ τὰ συγγενικά του, φύρεκα, φύρεια, ἰνάτι, ἄχτι καὶ ἄλλα. Ὁ θυμὸς, ὅπως εἶπε ἄποιοι, εἶναι τὸ μαρούτι τοῦ Ρωμοῦ. Ἔχει καὶ τὸ μαρούτι τὴ δύναμή του.

Κάθε φορὰ ὅπου μπαίνει σὲ κυκλοφορία καμιά λέξη καινούργια, θὰ πῇ πῶς τὴν ἔχουμε ἀνάγκη γιὰ νὰ δώσουμε ὄνομα ἢ σὲ κανένα

αἶσθημα ποὺ ἔμεινε ἀπαράτηρητο, ἢ σὲ πρωτόφαντη καμιά ιδέα.

— — —

Ἡ τρίτη καὶ τελευταία αἰτία τῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἡ ἀκόλουθη ποὺ εἶναι καὶ ἡ πιὸ συνηθισμένη.

Ἐκεὶ ποὺ πᾶμε νὰ ποῦμε μιὰ λέξη, τυχαίνει νὰ συλλογιστοῦμε μιὰν ἄλλην.

Στὴν ἀρχαία μᾶς ἀξαφνα, τὴν πολὺ ἀρχαία μας τὴ λαλιά, τὴν προσωπικὴ τὴν ἀντωνυμία ἡμεῖς, ἔτσι, ὅπως τὴ γράφουμε, τὴν εἶχανε δηλαδὴ μὲ ψιλή. Κάποιος ὅμως βρέθηκε μιὰ μέρα καὶ τὴν εἶπε ἡμεῖς μὲ δασεῖα γιὰτὶ τότε εἶχε ἡ δασεῖα δική της ξεχωριστὴ προφορά.

Γιὰτὶ τόκαμε ὁ κάποιος ἀφτό; Γιὰτὶ ἐκεὶ ὅπου πῆγαινε νὰ πῇ ἡμεῖς θυμήθηκε τὸ ἡμεῖς, ποὺ τοῦτο ἀπὸ γεννησιμιό του εἶχε τὴ δασεῖα.

Τὸ ἴδιο ἀπαράλλαχτα καὶ σὲ μᾶς· κάποιος σηκώθηκε μιὰ μέρα, καὶ τὴ στιγμὴ ὅπου ἤθελε νὰ πῇ τὸ ἡμεῖς, θυμήθηκε τὸν ἐνικό ἐσύ, κ' ἔτσι τὸ ἐσεῖς μοναχό του βλάστησε στὰ χεῖλιά του, πολὺ φρόνιμα κίολας, ἐπειδὴ, ἅμα τὸ ἡ καὶ τὸ νὰ ἀνακατεφτήκανε στὴν προφορά, δὲν μποροῦσες πιὰ νὰ διακρίνης τὸ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ὑμεῖς· εἶχανε γίνη καὶ τὰ δύο του ἰμῖς.

— — —

Ἀς γυρίσουμε τώρα στὸν Ὀμηρὸ μας.

Εἶδαμε πόσο ἀλλάξε ἀπὸ τὸν Ὀμηρο ἴσια μὲ τὸν Πλάτωνα ἡ γλώσσα μας, γιὰτὶ πάντα γλώσσα μας εἶναι, ἀφοῦ ἡ ἀττική τοῦ Πλάτωνα ἔακολουθᾷ τὴν ἰωνικὴ τοῦ Ὀμηρου, ἢ Κοινή στοῦ ΜεγΑλέξαντρου τὰ χρόνια ἔακολουθᾷ τὴν ἀττική καὶ τὰ σημερινά μας τὰ ρωμαῖκα εἶναι γέννημα θρέμμα τῆς Κοινῆς.

Μᾶς ἀπομνήσκει τὸ λοιπὸ νὰ διοῦμε πόσο ἀλλάξε ἡ γλώσσα μας ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἴσια μὲ μᾶς.

Ἀφτό θὰ τὸ μάθουμε ἀπὸ τὸν περίφημο τὸν Πάλλη, ποὺ ἡ μετάφρασή του τῆς Ἰλιάδας εἶναι ἀριστοῦργημα μονάχο.

Τὶ λέει ὁ πρῶτος στίχος;

«Μοῦσα, τραγοῦδα τὸ θυμὸ τοῦ ἑακουστοῦ Ἀχιλλέου»

Ποιὸς θὰ πῇ πῶς δὲν εἶναι ἀφτῇ ἐδῶ γλώσσα τοῦ λαοῦ;

Ὡστόσο, ἂν πιάσῃ κανένας νὰ ξετάσῃ ποιά γραμματικὴ, ποιοὶ κανόνες βγαίνουν ἀπὸ τὸ στίχο τοῦ Πάλλη, θάποφασίσῃ ἀμέσως, φτάνει νὰ εἶναι εἰδήμονας, πῶς λιγώτερο, σημαντικὰ λιγώτερο ἀλλάξε ἡ γλώσσα μας ἀπὸ τὸν Πλάτωνα σὲ μᾶς, παρὰ ποὺ ἀλλάξε ἀπὸ τὸν Ὀμηρο στὸν Πλάτωνα.

Κι ὅμως λογαριάστε λιγάκι ἀπὸ τὸν Ὀμηρο στὸν Πλάτωνα περνοῦνε τρεῖς αἰῶνες· ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Πάλλη, ποὺ τυπώθηκε στὰ 1892, εἴκοσι τέσσερις αἰῶνες!

— — —

Νὰ μὴ νομίσουμε πῶς εἶναι ἀφτό καλὸ

1) Τὸ διατύπωμα τοῦτο πρῶτη φορὰ στὸ βιβλίον μου «Autour de la Grèce» (Calmann - Lévy 1897), La Prononciation du Grec, σελ. 173 καὶ ἀκόλ. Κοίταξε ἰδιαίτερα σελ. 194 ὅπου λέει πῶς τὰ κινήματά μας τὰ γλωσσικά εἶναι «imperceptibles et constants».

πράμα, δηλαδή πώς είναι καλό να μὴν ἀλλάξε
ἢ γλώσσα μας τόσο πολί.

Ἀλλαγὴ σημαίνει σήμερις ἀπλοποίηση.

Καὶ τί βλέπουμε;

Οἱ πὺ ἀπλοποιημένες οἱ γλώσσες τῆς
ἐποχῆς μας εἶναι οἱ μεγάλες γλώσσες τοῦ πο-
λιτισμοῦ, εἶναι οἱ γλώσσες ποὺ ἔχουνε τὴν
περσότερη διάδοση στὴν οἰκουμένη. Διασκορ-
πισμένα σήμερα παντοῦ τὰ γαλλικά, τὰ γαλλικά,
καὶ τὰ ἰσπανικά. Τὰ γερμανικά μὲ τὴν κλίση
τοὺς τὴν πολίπλοκη πὺ δυσκολομάθητα καὶ
γιὰ τοῦτο ἂν τὰ συγκρίνης μὲ τὰλλα, στὸν τόπο
τοὺς περιορισμένα.

Τὰ γερμανικά βαστοῦνε ἀκόμη τρεῖς τύπους
διαφορετικῶν: σὺν κλίνουνε τὰ ὀνόματά τους,
ἐμεῖς κάποτες βαστοῦμε τέσσερεις, ἄξαφνα
στὰ δεφτερόκλιτα, ὁ ἀδερφός, τοῦ ἀ-
δερφοῦ, τὸν ἀδερφό, ἀδερφέ.

Τέτοιες διαφορὲς τῆς κλίσης στὸν Ὀμηρο
ἀνταμώνουμε ὁ χ τ ὦ ἢ τουλάχιστο ἀπομει-
νάρια τους, πέντε μονάχα στοὺς Ἀττικούς,
ἴσια ἴσια ἐπειδὴ ἀπλοποιήθηκε τότες ἡ γλώσσα.

Ἀπλοποιήθηκε ἡ γλώσσα, καὶ τότες ἡ ἐποχὴ
ἐκείνη στάθηκε ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνι-
σμοῦ, ἡ ἐποχὴ ὅπου φωτοβολήσανε ὅσοι ἐμελ-
λε κατόπι νὰ γίνουνε οἱ φαστήρες τῆς Ἑβρώ-
πης.

Τέτια ἐποχὴ δὲν ξαναχάρηκε ὁ Ἑλληνι-
σμός. Πιὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλα δυστυχήματα
τὸν πνίξανε οἱ μάβροι καιροὶ τοῦ Βυζαντινι-
σμοῦ, ὅπου δὲ φάνηκε οὔτε ποίηση, οὔτε φι-
λοσοφία, οὔτε καθαφτὸ ἐπιστήμη, οὔτε μυδι-
στόρημα, οὔτε θέατρο, τίποτα δηλαδὴ ἀπὸ κεῖ-
να ποὺ ἀποτελοῦσανε τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἀτ-
τικισμοῦ.

Ἐχει τὸ λόγο του καὶ τοῦτο.

Οἱ Βυζαντινοί, μὲ κάθε προσπάθεια, μὲ
κάθε τρόπο, θελήσανε νὰ σταματήσουνε τὴν
ἀπλοποίησιν τῆς γλώσσας μας, γράφοντας μιὰ
γλώσσα ψέφτικη, ἀντὶς μιὰ γλώσσα ζωντανή.

Ἀπὸ τὰποτελέσματα μπορεῖς νὰ κρίνης
πόσο καὶ σήμερις ἀκόμη, ἐκεῖνοι ποὺ γυρέβου-
νε νὰ μᾶς ἐπιβάλλουνε ὥς καὶ μιὰ δοτικὴ, ἀνί-
δεα χαμπαρίζονται τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν διδα-
χὴν τῆς.

Ὡρα μας πὺ νὰ φτάσουμε καὶ σ' ἓνα συμ-
πέρασμα.

Τὸ πρῶτο καὶ τὸ σπουδαιότερο, πὺς γλώσ-
σα στὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ μὴν ἀλλάξῃ.

Τὸ δεύτερο, πὺς μιὰ γλώσσα, ὅσο γίνεται
πὺ ἀπλή, τόσο καὶ περσότερη ξάπλωση κερδί-
ζει στὰ περιτρίγυρά της, τόσο καὶ μᾶς φανε-
ρῶνει μεγαλότερο πολιτισμό,

Ἀφτὰ δὲν εἶναι λόγια, εἶναι θεμελιωμένες
ἀλήθειες. Προσμένουμε ὅποιον προβάλλῃ νὰ
μᾶς ἀποδείξῃ, ἐπιστημονικά, τὸ ἐ-
να ντιό.

(Στὸ ἐρχόμενο τὸ Β' μέρος)

ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΕΛΕΓΧΟΣ

Κάπου ὁ κ. Χατζηδάκης ἐτυμολογώντας τὸ
νόμα του λέει πὺς παράγεται ἀπ' τὸ Χατζίης
καὶ πρέπει νὰ λέγεται Χατζίηδάκης χωρὶς
νὰ δὲν παράγεται, λέει, ἀπ' τὸ χάνι, ὥστε
νὰ λέγεται Χατζίηδάκης μὲ ν, ὅπως λένε
μερικοὶ τὸνόμα του.

Ἀφτὴ τὴ στιγμὴ δὲν ἔχω πρόχειρη τὴν πα-
ραπομπὴ καὶ δὲν τὴν βάζω ἐδῶ, εἶμαι ὅμως
σίγουρος, πὺς κάπου τῷχει γράψῃ ἀφτὸ καὶ
πρέπει νὰ τοῦ τὸ διορθώσουμε καὶ τοῦτο, ὅπως
τοῦ διορθώσαμε καὶ τόσα ἄλλα, ποὺ ἓνας γλωσ-
σολόγος σὺν τὸν κ. Χατζηδάκη δὲν ἔπρεπε βέ-
βαια νὰ τὰ πεῖ ἔτσι στραβά.

Ἐκεῖνοι ποὺ λένε Χατζίηδάκης μὲ ν,
ὅχι πὺς παράγουνε τὸνομα ἀπὸ τὸ χάνι, γιὰτὶ
λένε καὶ Χόντζας καὶ βιολιντζῆς κλ., ὅ-
πως θὰ δεῖξουμε ἀμέσως.

Ὅταν πρὶν ἀπ' τὸ ὑπάρχει τὸ μυτόπνοο ν,
ποὺ εἶναι χορδοχηρὸ, ἐπιβάλλει τὴ χορδοχη-
ράδα του καὶ στὸ κατοπινὸ του ἀχορδύχο τ
καὶ τὸ κάνει χορδοχηρὸ δ' κατόπι σὲ μερικοὺς
τόπους σωπαίνεται τὸ ν καὶ μένει μόνο τὸ δ,
ποὺ ἐπειδὴ εἶναι δοντικὸ συγγενέβει μὲ τὸ ἐ-
πίσης χορδοχηρὸ δοντικὸ τζ' ὅπως λένε λοιπόν:
ἀδίχριστος, τὸ δίμιο κτλ. τὰ φθογγο-
παθμένα μὲ τὴν ἀποσιώπηση τοῦ ν, ἔτσι λένε
καὶ χότζας, χαλβατζῆς, βιολιντζῆς,
χατζῆς κτλ. τὰ κανονικά. Μὰ στοὺς τόπους
ποὺ προφέρουνε τὸ ν πρὶν ἀπ' τὸ δ, ποὺ
λένε δηλ. ἀνδίχριστος, τὸν δίμιο κτλ.,
τὸ πολὺ συγγενικὸ τοῦ δ, τὸ τζ (δηλ. dz), τοὺς
φαίνεται γυμνὸ χωρὶς τὸ προηγούμενο ν κῆτσι
τὰ λένε κᾶφτὰ μὲ ν πρὶν ἀπ' τὸ τζ, λ.χ. χόν-
τζας, χαντζῆς κτλ. Γιὰφτὸ λοιπὸν λένε καὶ
Χαντζηδάκης, (ἀντὶς τὸ σωστὸ δίχως ν
Χατζηδάκης), ὥστε ἀντάμωση καὶ συσχέ-
τιση καμιά μὲ τὸ χάνι δὲν ὑπάρχει ἐδῶ. Καὶ
ἀποδείξῃ πὺς ἔχω δίκιο τὰ κανονικά χαντσα-
ρι, ἀντσοῦγες κτλ. ἐκεῖ ποὺ ἀποσωπαίνεται
τὸ ν τὰ λένε χατσαρι, ἀτσοῦγες κτλ. Ἀ-
κόμα λένε καὶ χατζίς ἀντὶ χαντζῆς (=κά-
τοχος χανιοῦ).

Τὸ χατζί εἶναι λέξη ἀραβικὴ (πρβλ. ἐλχάτζ)
καὶ σημαίνει προσκυνητής ἀπὸ τοὺς Ἀραβες
τὸ πῆραν οἱ Τοῦρκοι μαζὶ μὲ τὴ θρησκείαν τους
καὶ θέλουν νὰ ποῦν ἐκεῖνον ποὺ προσκύνῃσε
τὸν τάφο μάλιστα τοῦ Μωάμεθ καὶ γενικά
τοὺς ἁγίους τόπους ποὺ γεννήθηκε καὶ ποὺ
ἔζησε ἀφτὸς. Ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους τὴν πῆραμε
ἐμεῖς καὶ θέλουμε νὰ φανερώσουμε ἐκεῖνον ποὺ
προσκύνῃσε τὸν Ἅγιον Τάφο τοῦ Χριστοῦ καὶ
τοὺς ἄλλους τόπους ποὺ γεννήθηκε καὶ ποὺ ἔ-
ζησε ὁ Χριστός, ὥστόσο γιὰ νὰ μὴ συγγενέβει
ἢ Νεοελληνικὴ λέξη μὲ τὴ θρησκείαν τῶν Μου-
σουλμάνων, τὴν παρετυμολογήσαμε ἀπ' τὸ
χάτζ, ποὺ θὰ πεῖ Τοῦρκικα σταβρός, καὶ
ποὺ οἱ Τοῦρκοι (καθὼς λένε στὸ ἐτυμολογικὸ
λεξικὸ τους λέχτζε) τὴν πῆραν ἀπὸ τὰ
Ἀρμένικα.

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ